

M A T O Š

I dok je srca, bit će i Kroacije!

3

HRVATSKI OMLADINSKI
L I S T

God. I.

Šibenik, svibanj 1940.

Br. 3.

»MATOŠ« — hrvatski omladinski list, izdaju šibenski sred-
njoškolci pod nadzorom školskih vlasti. Izlazi za vrijeme škol-
ske godine. Pretplata godišnje Din 60, za đake Din 40. — No-
vac se šalje čekovnom uplatnicom broj 38.234. (Tiskara »Kačić«
— Šibenik). — Cijena pojedinom broju Din 6, za đake Din 4.

TRGOVAČKA KUĆA
DR. MARKO TARLE

Š i b e n i k

Veletrgovina žitarica i kolonijala

TELEFON Br. 86.

ANTE FANTULIN ZLATAR - ŠIBENIK

Veliki izbor dragocjenih predmeta: satova, džepnih, ručnih, zid-
nih, narodnih dalmatinskih izrada u srebru i zlatu, te svih ostalih
predmeta spadajućih u zlatarsku struku.

PARFUMERIJA » M I A M I «
Š I B E N I K

Modna trgovina

Andrija Dizdar

ŠIBENIK

Šime Antić

Trgovina manufakturnom robom na malo i veliko

ŠIBENIK

V. Sosić i M. Šižgorić

INVENTARNI specijalna trgovina boje i laka

BROJ _____

ŠIBENIK

Gradska knjižnica
"Juraj Šibenik"
ŠIBENIK
ZNANSTVENI OD

M A T O Š

HRVATSKI OMLADINSKI LIST

God. I.

Šibenik, svibanj 1940.

Br. 3.

Ljubo Wiesner:

NAD VERSIMA A. G. MATOŠA

TAJ SKOK ŽONGLERA, SRCE GRABANCIJAŠA,
TAJ ZANOS, UZDAH I DOSJETKA LAKA,
TA DOMORODNA NAPITNICA ČAŠA
NAD PRKOS-KAPOM BUNTOVNOGA ĐAKA.

I DOMOVINE SLUTNJA: ZVONA NAŠA
U PANSKOJ SREĆI LADANJSKOGA ZRAKA,
KO MUČAN LELEK GRADA I KAPUTAŠA,
IL SAN SLOBODE SELA I SELJAKA —

O MRTVI MAJSTORE! TAJ DUŠIN DAH,
ŠTO PJEVA ZVUKOM SKUPOGA METALA,
NE NALAZI NI SPOMENA NI HVALA...

AL U DUBINI ĐAČKIH SANKTUARA —
TAJANSTVEN — TINJA OVAJ PREZREN PRAH
KO SANJA NEKOG BUNDŽIJE ZLATARA.

Ja i Židov

Točno četiri stotine godina iza Kristoforova dolaska na Guanahani pohađao sam školu, koja je nosila ime našeg Dantea. Izgledala je uistinu umanjena i civilizirana podružnica pakla, kakav nam može dočarati ublažena izopačenost nekog općinskog ureda. Vrlo visoka kuća mrke boje, u ulici, koja bijaše tek tamni trgovački prolaz; vijugave stepenice, koje nikada nijesu svršavale i bogzna gdje su se gubile (našao sam ih opet u nekim Piranesijevim djelima) a k tome nemiran, pokatkad svečan, zadah napisa i zahoda; pa labirintski sustav hodničića, prolaza, terasa i prečica, kakve vidimo u starinskim tamnicama ili kad sanjamo u vrućici; a u tome labirintu, koji je sunce ostavljalo u polutama, redovi vrata istrte boje, koja su bila uvijek zatvorena a na pragovima imala brojeve kao kreveti u konačištu. Kroz svako od ovih vrata ulazilo se u loše osvijetljen pravokutnik, gdje su se redovi crnih klupa poređali pred crnim stolom, crnim umivaonikom i crnom stolicom.

U jednom od ovih razreda boravio sam (nedužno stvorenje) svakog dana nekoliko sati. Učitelj je bio najsavršeniji od svih, koji su se pokazivali u toj kaznionici. Malo šepav, malo ćorav, malo glup, mogao je opravdati svoju nemoć bolešću u zglobovima, zlatnim naočalima, prehladom u glavi. Posjedovao je inače sva svojstva onovremenih učitelja. Brkove à la Umberto, osjećaj dužnosti, neumjestan posmjeh, udaranje šakom po stolu, poštivanje kraljevine, plavi kišobran. Toliko me je milovao da je učinio da ga dovoljno ne volim: Kakvih sposobnosti je imala njegova slabost kad je prozlazila iz pobjedne snage?

Ali iznad njega (administrativnog zdepastog božanstva, čovjeka Piemontežanina stroga izgleda i čekinjaste brade) stajao je upravitelj, vrhovni demon one hladne jame, kome je Bog stvorio vječno nakrivljena usta da bude uvijek neprijatan i da kori, usta, koja su bila strašljiva i dok je šutio, koja su izgledala stvorena upravo za njegovo zvanje pretpostavljenoga i krvnika. Koliko puta je zalupalo ovo srce, koje još čuvam, u mršavim prsima siromašnog dječaka, samo pod zvukom njegova glasa, pod pogledom onog lica, onih ustiju, one oštre i tvrde brade, pod onim pasji namrštenim licem! Nikad neću uspjeti opisati njegovu sobu; tu me jednom pozvaše, ne znam radi kakve tužbe; tu sam ušao više silom uguran nego hodajući, beskrvna lica, obličena hladnim znojem, i nijesam vidio do opeka, koje su se pružale od mojih nogu, opeka nedavno premaljanih crvenom bojom.

U toj školi, da se vratim početku, bijaše zakonom dozvoljena t. zv. »vjerska obuka«. Od nje su bili oslobođeni učenici za koje su to zamolili roditelji ili njihovi zamjenici. Moj otac napisa ovu

molbu i tako me isključiše s katekizma. Dva puta sedmično, za dosadnih popodnevnih sati, pojavljivao se je na vratima stari vjeroučitelj, sav odjeven u crnu svilu i izbrijan: svi se ustajahu uz sretno struganje nogu. Na učiteljev mig izlazio sam s jednim drugim dječakom iz razreda, poniknute glave, pod malo zavidnim a malo sažalnim pogledima osamdeset poznatih očiju. Pop nije ni obrvama micao; učitelj bi mu dostojanstvenim silaskom prepustio stolicu, prevučenu voštanim platnom.

Moj drug u progonstvu bijaše Židov i nitko nije prigovarao njegovom bijegu. Da me opravdaju, mnogi su mislili da i ja spadam među vjernike Starog Zavjeta. Ali sam nasuprot znao da me krstiše kod sv. Ivana i da mi je biskup utisnuo na čelo znak potvrde. Kojom sam čudnom osudom bio prisiljen da se suzdržim od božanske riječi? Moj drug je to pod svaku cijenu htio znati.

— Zar si ti protestant? Jesi li izopćen? Što ti je otac?

Nijesam znao odgovoriti. Da ga zadovoljim, rekoh na koncu:

— Moj otac je bezbožac.

— A što to znači bezbožac?

— Tko ne vjeruje u ništa.

Maslinasti praunuk Abrahamov pronikne me svom snagom svojih vlažnih crnih očiju, okrene mi leđa i više me ništa ne upita.

Provodili smo sat jureći gore dolje po jednom mračnom hodniku gdje su o mnogo klinova visjele pregače, kaputi i kape. Samostanska tišina, sudski zadah, smrad prljave vode. Podvornik, lica paučinaste boje, promatrao nas je prezirno, kao djecu strane i omražene rase. Njegova žena, oklopljena crnim ogrtačem, prijetila nam je blijedim i tankim praljinim rukama.

— Vi ne želite znati za Isusa i Gospu, a?!

Skrivao sam se u najtamnijem dijelu da razmišljam. Zašto moj otac ne dopušta da slušam svećenikova predavanja? Zašto treba ne vjerovati u ništa dok svi vjeruju u sve? U nekim momentima sam se osjećao ponosnim radi one posebnosti, koju je od mene činilo odvojeno biće. A nije li i moj otac čovjek, koji je čitao knjige i znao svoj posao? Ali katkad, kolike li muke, koje li grižnje što nijesam i ja unutra da naučim onu duboku nauku, koju nije smio poučavati naš učitelj, makar toliko sposoban, u svom običnom odijelu. Nijesam vjerovao, jer nijesam pravo ni znao što drugi vjeruju i moja je želja za vjerom bila svedena na one časove osame, na kratko uzbuđenje od stida i radi žalosti za prepuštenim satom.

Kad sam jednom bio sam, riskirao sam da prisluškujem na vratima. Niski popov glas izgovarao je slog po slog neke zapovijedi. Najednom čujem:

»Poštuj oca i mater!«

I čitavog onog dana, začuđen i smeten, mislio sam:

— Zašto mi otac zabranjuje učiti kako ću ga poštivati?

(Iz knjige »Poesia in prosa«)

Preveo: Jerko Skračić

DVA SONETA

*U katedralu, kad su teške noći,
Na Banov grob zna neka žena doći
S teškim križem cijele jedne nacije,
A kip joj veli: Majko, audiant reges:
Regnum regno non praescribit leges,
I dok je srca, bit će i Kroacije!*

A. G. Matoš

I

*U sivom plaštu kroz krvavu tamu
Razbit ću zvono, što nam vjekom jeca
I reći (da me ni ljudi ni djeca
Ne znaju): »Spoznah — — pustiše Te samu!*

*Nacijo! Koliko bih reko Tebi:
Koliko plača s crnih violina,
Nujan ko otac ubijenog sina
U noći mračnoj kada svirah sebi? — — —«*

*A kad me skrše, oh, žena će neka
U mraku doći i suza joj puna
Kliznut će licem — — — Violina čeka:*

*Zacviljet će Requiem... puknuti će struna.
— — Izustit tad će tužno žena tiha
Palog života zadnja dva-tri stiha.*

II

*U suton tmurni, kad mi snaga svene,
Skupit ću gorke čežnje davnih dana;
Pustit ću ih ko jato crnih vrana
I tad zatvorit svoje oči snene,*

*Ko crni putnik sa dalekih strana:
— Svenut će pjesnik sanjarenja, sjete
I nestat u mraku ko prognano dijete
Psujući mladost svojih prošlih dana.*

*A kada zadnja poleti i padne
Čežnja pred oči željne putovanjâ,
Umrijet će dijete domovine jadne*

*(Kriješteć ko galeb pjesme njenih sanjâ).
Taj vječni putnik vječnih putovanjâ
Čovjek će biti bez svrhe i zvanja.*

Stanko Kaleb:

Djevica s predznakom minus htjela je svršiti

— Večeras kao i sinoć u osam sati, na istom mjestu. — Bile su posljednje riječi učenika Branka — na kraju velikog odmora učenici Janji.

Mjesto odgovora poklonila mu je osmijeh s kojim je raspolagala kao trgovac robom. Bio je to osmijeh koji se prodaje, osmijeh koji se mogao kupiti. Bila je to djevica kojoj je vrijeme nagradilo minus, ili koja je u vremenu promjenila predznak. Svak se rodi s plusom, ali ga svaki ne sačuva.

Janja je bila djevica koja je idealno ljubila. Ona je i danas bršljanovit oko srca učenika Zlatka, koji ju je ljubio tako nevino kao što ljubi crvenu ružu u maju, kao što ljubi zvijezdano nebo i pjev ptica. Janja je negda bila ideal učenika Zlatka — a danas on prolazi pokraj nje s prezirom na usnama i bolnim sjećanjem u srcu.

Zlatko je bio čudan tip, bar za svoju okolinu, i ako ne sam po sebi (čovjek je onakav kako ga smatra većina) — ugodne vanjštine sa malo nepristupačnosti. Njegove žute i malo valovite kose — naočali i crte lica — davali su jednu ozbiljnu pojavu. On je doduše imao dosta zdrave pojmove u svim pitanjima. Posebne pojmove imao je o ženama i o ljubavi. Bio je čisti platonovac, još uvijek sa etiketom jednog zavoda u kojem je živio više godina — a iz koga je bio izbačen dekretom bez motivacije. — Ali sigurno kako je on sam mislio — radi naročitog mišljenja ravnatelja — čiji je rad Zlatko rado kritikovao — inače — je on dosta savjesno vršio svoju dužnost — (samo se možda nije znao ulagivati kao drugi) — uvijek šutljiv — i zato je bio za ravnatelja — zagonetka koju on nije znao riješiti i kao svaki skrižaljkaš jednostavno je prekrizio.

Zlatko je preko toga prešao sa malom burom — ali je ipak prešao i stupio u novi život.

Što se ticalo ljubavi smatrali su ga njegovi prijatelji — najčudnijim — njima nisu mogla ući u glavu neka njegova mišljenja. Po prirodi esteta skoro lapurlartist. Volio je sve što je lijepo. Simpatizirao sve ljepuaste učenice — ali se nikada ekstremno nije htio zaljubiti — ipak je Janju jako zavolio. — Samo je jednom nešto rekao i odmah ih je to približilo. Zlatko je mislio da se ipak njegov ideal ženske ostvario — koje ga je on bio u sanjama iskresao boljeg nego ijedan umjetnik čovječanstva... ali Janja je tražila sasvim nešto drugo, nego je Zlatko mislio. Izpočetka su se slagali i išlo je u redu — ali Janji nije bio dovoljan jedan muškarac. — Nisu je više zadovoljavali pjesnički izljev, ona je tražila nešto dru-

go — kao već moderna žena — koja je uspjela pročitati i nekoliko brošura o »slobodnoj ljubavi«. Zlatko malo da ne padne pred novim zahtjevima Janje. — Mnogo se kolebao — ipak ga je odalečilo od nje to, što se počela družiti sa više muškaraca. I oni su formalno svršili. Zlatko je dalje išao svojim putem. Prvu ljubav nije mogao ugušiti. — Ona se vukla za njim ko jedna krvava nit i nije se mogao na drugu odlučiti.

Jednog Božića primi čestitku od učenice Rine — a da se s njom nikada nije ni upoznao. — Poslije malo vremena primio je anonimno ljubavno pismo. I skoro da se Zlatko nije odlučio za novu ljubav. Borio se. Rina je imala mnogo sličnosti sa Janjom — crna kovrčasta kosa (naravno ondulirana), crne plahe oči na kojima se mogla pročitati neka propaćena duševna bol ili velika bolest koju je prebrodila — tamna boja lica i neki neshvatljiv posmijeh — pravili su neki sklad — u koji se čovjek mogao zaljubiti — ali nešto je odbijalo Zlatka od nje — — — nesretna crnka — govorio je on — da ima samo ljepše tijelo možda bi pobijedila — a možda bi bila ipak — da još nije u srcu živila Janja. — Janja — Janja i ako se izobličavala, on bi je rado spasio i opet uzeo.

Ali... dani su prolazili, a Janja se sve više mijenjala. Njezine crne oči, kovrčaste kose, njezin magnetski osmijeh koji je zanašao — danas pokriva jedan neugodan oblik.

Kose razbacane (govorile su tek o nekoj dalekoj ondulaciji), oči — ta dva sunca — gledale su tupo, luđački — puno, puno starije od 16 godina. Linije njezina tijela, koje su podsjećale na poteze Fidije i Mikelandela — obavijala je kecelja viseći abnormalno. Čitav njen lik izgledao je kao mlada grana izmrcvarena jakim vjetrom i kišama — kao jedna tužna jesen usred procvata maja.

Veče je bila obična majska večer. Borovi su šutili i kadkad se poklonili pod teretom povjetarca. Nisu oni vidjeli, ni osjećali, ni znali za parove koji su se skrivali u njihovim sjenastim haljinama.

Još je samo jedna sjedalica bila prazna. Izgledalo je kao da je bila numerirana baš za ovaj par što je večeras stigao točno u osam sati.

Iza nekom minulog vremena — čuo se jedan glasan govor — što nije obično u te sate u šumi.

— Više ne dolazim — je li ti dosta — sve sam ti dala — više nemam ništa — ništa nemam — govorila je Janja kroz grčevito stisnute zube.

Branko se je razbuljenih očiju čudio riječima Janje koja se do sad oko njeja previjala. Nije mogao ništa reći. Samo je buljio tupo u ograničenom krugu i grickao vrh svoje crvene kravate.

— — — oboje su šutili, dok ona najedamput ne skoči i histričnim mu se pokretom ovije oko vrata i stane ga ljubiti...

On se samo čudio i pustio se potpuno bez ikakva izraza.

Rastali su se ljubezno.

Zvijezde su stajale nepomično i hladno. — Samo je mjesec stari trgovački putnik prodavao svijetlo od firme Sunca u sobi Janjinoj. Nikako noćas nije mogla da zaspe. — Majčino pismo radi neuspjeha u školi i slabog vladanja — neprestane opomene razrednika — to je bio prtljag kojega je vlak vukao po narovanim tračnicama Janjina mozga i koji joj je iskrcao u stanicu misli tamne rezultate. Htjela je vikati — nije mogla da gleda taj pustolomni film života . . .

— Kome da vičem? Koga da zovem? Zar one ljude koji su mi odnijeli i Ono jedino što sam imala? One ljude čija sam žrtva radi svoje lakomislenosti. Pa zašto da zovem u pomoć — kad mi je ne treba? Što će mi pomoć kad sam već sasvim propala, više mi nitko ne može pomoći. Pa što će mi život — taj varalica stari, ta ogrlica neuspjeha i boli? Samo mi je kadkad kao goli škrtac pustio ubrati jabuku, kojoj bi se opet našao u sredini otrov, da mi pomuti užitak. Za — što zvati u pomoć, kad po — mo — či za me — ne ne — ma — — — svršavala je Janja zaklopiivši umorne oči.

Jutro 15 maja. Maturanti i maturantice u svečanim haljinama jure u školu, samo Janja zamišljena u crnoj kecelji.

— Janjo zašto se nisi uredila kako smo se bile dogovorile? — upitala je začuđeno jedna kolegica.

Janja je šutila. Otvorila vrata razreda i sjela na svoje mjesto. Sve su je oči proždirale — ali nijedna usta nijesu imala snage da je pitaju — zašto? Znala se ona razvikati na kolege — radi njihovih delikatnih upita. Ona se uvijek u razredu držala superiorno, kao i svi ponavljači (naravno kao stariji učenici).

Kad je Janja primila svjedodžbu, pogleda je — stane — i grčevito je stisne, te je razmrvi do komada. Ni riječ ne izusti i otiđe. — — —

Opet večer, kao što će i sutra doći, ali jedan par neće više naći.

Na istoj sjedalici sjedila je opet Janja s Brankom. Janja je nešto neprestano govorila, lamala rukama, hvatala se za kose — a Branko je opet stajao hladno kao Mjesec i gledao u oči Janje — koje su plivale u suzama kao poplašeni labudovi u jezeru.

— Više mi ne ostaje ništa, nego ubojstvo — ubojstvo — kriknula je djevojčica držeći se za svoje uvenule kose.

Na te se riječi Branko pomalo prene i stane je tješiti. — Nema to smisla — pa pogledaj kako je krasan život, kako smo do sada ugodno provodili dane — pa ove majske večeri. Što mariš za neuspjeh u školi, za opomene roditelja — uostalom i ja sam prelazio te mostove, ali nikada nisam htio iz njih skočiti — svaki most ima i drugu stranu — sve će to prestati. —

Janja ga nije slušala. Nije se više mogla odreći svoje namjere. Borila se. Htjela mu je da zaspe u lice sve ono što je sinoć

misllila. — On koji ju je najviše turao u ovu jamu, koji joj nije dao nikad mira, svaki dan joj dolazio sa posebnim zviždukom pod prozor. On joj danas priča o boljem životu, on je savjetuje. — Htjela je ruknuti na njega — ali se suzdržala — a i sama sam bila kriva, što nisam imala snage kao ostale kolegice. — Tada se prenula. — Zašto da analiziram prošlost, ko je kriv to nije važno. Ja sam odlučila, za mene više ne postoji ništa da me odvрати. —

Tako je ona sama sobom govorila, dok je Branko šutio i nije znao što bi mislio.

— Možemo za večeras ići — reče Janja.

Digli su se ko dvije sjene — i hladno se rastali na izlazu iz šume.

Branko nije ni slutio, da će se Janja dati na ono što mu je prije govorila — i prije je ona tako pričala — kako su mu mnogi rekli koji su sa njom zabavljali. Pa to ga nije ni malo uznemirivalo. Na njega više nije ništa ni djelovalo.

Pun avantura, prolumpanih noći... postao je ko neki automa. Koliko je on imao takvih slučajeva kad je putovao po Francuskoj i Engleskoj. — Imao je silnog uspjeha kod žena. Izgledao je čisti engleski dandy — ulizana kosa sa malim valovima, odjela po najnovijoj modi — šešir u ruci — i osvajaj. — Čim je došao u ovu gimnaziju odmah mu se zakačilo oko za Janju — i naravno idealista i platonovac Zlatko bio je pobijeđen, kao što se uvijek događa ovakvima (to je prividna pobjeda — i ako je Branko pobijedio — ja nisam poražen — mislio je Zlatko — ideal mora konačno pobijediti — — —). Branko je bio pravi realista i to realista dana, ne pitajući što će biti sutra.

Večeras je on kao i uvijek legao u krevet bez misli i osjećaja, bez ikakva upitnika, jer taj znak on nije nikako priznavao u životu.

— — — don — don — don — — — muklo je udarao bat deset puta na gradskom tornju.

Kad se Janja pozdravila s Brankom otišla je ravno prema prvoj poštanskoj kutiji da baci pismo, koje je bila već spremila.

U borovima nije bilo više nikoga, samo je stari čuvar šume hrkao na prvoj sjedalici, nedaleko kamenoloma, na koji se Janja sva zapuhana dizala.

Kose su joj bile razbačene ko izmlačena slama kraj mašine za vršenje, velike su se oči sjajile (i ako mutne) na svijetlosti vedra neba. — Jurišala je prema vrhu i najednom se zaustavi na kamenu koji je bio visok pet metara. Njihala se kao zaspala sova na vrhu zvonika. Ništa više nije mogla misliti... Sat na tornju po drugi put je udarao deset puta. — Njoj na jednom udare u mozak riječi katehete koje im je upravo prekjučer preko zadnjeg sata vjeronauka. — — — Duša — — — Bog — — — Vječnost — u što ona nije odavno vjerovala — a sada joj ipak dođe sumnja i htjela je uzmak-

nuti — ali nije imala snage. — Čovjek je najslabiji na raskršću.

Još je samo malo teturala. — Vjetar joj je nadizao kosu. — Mjesec je tek provirio iza brda, ćuk je na susjednom boru gukao — — — don — — udario je sat deseti put — — — a učenica se strovalila niz kamen uz krik ranjene zvijeri. — — —

— Stražar zjevne i pohita prema onoj strani.

Sutra dan su pisale novine: Učenica Janja B... skočila je sa stijene visoke pet metara i slomila obe noge i zadobila još nekoliko udaraca i ozlijeđa. Dodijeljena je u bolnicu. — Pokušaju je uzrok neuspjeh u školi i... tako se može razabrati iz ostavljenog pisma.

Večeri prolaze — parovi dolaze, a ona je sjedalica opet numerirana od drugoga para.

Ivan Krol:

POPLAVA SNOVA

*Sve stare priče, stari snovi, želje
i teško hodanje trudbenika klonulih
naviru sanjaru u krilu postelje
željom snivanja uskrsa oronulih.*

*Jedna dobra žena u liku drage majke,
anđeo lepršavi čuvar, anđeo bijeli,
stotinu puta saslušane bajke
i razasuta mjesta po kojima su drugi živjeli i jeli.*

*Davnina djece, ljubavnih zanosa i tuđeg pira,
otkrivanje sjećanja tuge i paljba uspomena,
koluti dima, bijes jazza što svira
rasplinuće i bijeg od vremena.*

*Snalaženje negdje u eteru vizija,
u raspojasanosti gole nirvane,
plovidba plein airom, pijanstvo kataklizija
i dar spoznanja za bolne i rastrgane.*

*Sve stare priče, stari snovi, želje
i teško hodanje trudbenika klonulih
naviru sanjaru u krilu postelje
željom snivanja uskrsa oronulih.*

Kolporter

Kolporter. Prazreana riječ. To je riječ, koja nas podsjeća na čovjeka koji je od najnižih najniži, koji kao da je ispao, izletio iz ljudskog društva. Kolporter je izmet ljudstva, lice, na koje se nitko ne obazire. To je čovjek koji se miješa sa svojim dvonožnim rođacima samo onda, kad nekakvom sudskom pripravniku, suplentu, šoferu, gostioničkom nadkonobaru, činovniku s visokim brojem grupe, pruži u ruke svežanj grubog papira, a u svojoj ruci osjeti hladni dodir smrdljive kovine. Kolporter stoji na rubu ljudskog društva, upravo na granici. On ne zalazi u unutrašnjost, jer ga tamo nitko i ne treba, a ipak pozna sve ljude jedne gradske četvrti, gleda ih iz dana u dan, proučava dvostruke podbradke i živi u svome brlogu. I kolporter živi! Čudno! Direktor banke živi, i kolporter živi! I jedan i drugi dišu, jednu, vrše nuždu, spavaju, množe se, dakle među njima nema razlike. Oboje živu. Samo što gospodin direktor živi jer mu se hoće, jer mu godi, a kolporter živi jer mora. Mora! — Taj svoj »mora« kolporter shvaća posve ozbiljno i — živi! Tko je ikada u novinama čitao da se kolporter ubio? A o direktorima, magnatima, rentijerima čita se takvih stvari. Ne mogu živjeti!

Kolporter i su obično iznemogli starci, koji nisu radili za mladih dana tamo gdje se ima »pravo na penziju«; često se među kolporterima nalaze i bolesne žene, koje su prodavale i zadnji pedalj svoga tijela (sporedno je da li su sve morale: prodale su!), čije oči više nisu sposobne da primame ni zadnjeg kramarčića iz provincije, koje su osuđene da, iza tog izvikivanja po ulicama, crknu od sifilisa i drugih nadarbina, kojima ih je opskrbilo njihovo gnjusno zanimanje; ima tu i dječaka, kojima su porano umrli roditelji, jer su u zagušljivom tvorničkom dimu nakrcali pluća bakterijama, pa kako su zajedno živjeli, tako su zajedno i umrli, a sinu ostaviše najviše, što su mu za život mogli ostaviti: siromaštvo i bolest; a naći je među kolporterima i djevojčica, koje se prijavile upravi dnevnika, kako bi dobile prilike da obilaze ljude i stanove te da tim putem lakše smognu mušterije, koje će pospješiti razaranje njihovih prsiju; namjeriš se često na ulici na čovjeka s novinama — kolportera! — koji je svemu susjedstvu poznat kao drvokradica, obijač, ucjenjivač — i mnogome ne može u glavu da bi taj čovjek mogao uredno isplaćivati utrške: Takvi su nagrada kolporterskog staleža!

To su naši siromašni prodavači novina: Ljudi, koji su obišli sva zvanja, koji su sposobni samo — umrijeti, koji od prvog djetinjskog plaća uče na pamet jednostavnu rečenicu: Gladan sam.

Snijeg je pokrio gradske ulice. Krovovi se bijele kao redovi vitkih Konavljanki, kad se zagibaju dubrovačkim Stradunom. Ale-

je su puste. Platane ogoliše, zima ih je oglodala, kao što pseto o-glode dobačenu kost. Grane kestenove prezirno zure u sivi zrak, pružaju se nestu nebu kao blijedi prsti zagrebačke sirotinje — one sa raznih točaka predgrađa.

Po kolnicima prometnih ulica utrti su duboki kanali u tamnoj masi skrućene vode. Zo pločnicima hiljade otisaka svakojakih cipela. Ljudi žure, upravo jure. Kao da se svi boje da ne zakasnu na vlak, u gledalište, na rendez-vous. Svud jurnjava, protrčavanje, i — krik studeni. Neki putnik sumnjiva izgleda zaustavio se pred skoro posve neprovidnim izlogom »sitne trgovačke radnje« i promatra — valjda cijene. U slijedećoj zgradi nalazi se valjda kakvo mijekarstvo ili točionica rakijske, jer iz smrznutog zida svaki čas ispane kakva zakukuljena prikaza.

Na uglu, iza koga se zakreće iz središta grada na periferiju, dršće ukočeno momčić od kojih petnaestak godina. Kao da je sav izdjelan za ogled siromaštva i periferijske bijede. Umotan je u nekoliko krpa, koje civilizirani svijet zove odijelom, no kod njega se to može nazvati prnjama, u najboljem slučaju dronjcima. Dječak ima kaput. Pazite, gospodo, ovaj dječak za koga rekosmo da dršće i da je ukočen, obučen je u kaput! Da, ironijo bijele rase, ti kaputom nazivaš onu smjesu krpica, koje su naslagane jedna na drugu upravo onako slučajno, kako je u nekoj grabi nastagano novembar-sko kestenovo lišće. Na tome se kaputu boje ne prelijevaju jedna u drugu, one su nabacane bez računa. Futuristički! A s leđne strane ni krpica dovoljno nema. Tamo fali čitava četvrtina. Do golog mesa nema ni komadička odijela, koji bi bio vrijedan da nadomjesti manjak s kaputa. Dječakova su leđa izložena svakom dašku vjetra, a bome danas i obilnim strujama, koje dolaze s planine. — A kako da nazovemo one dvije vrećice, što se jedva pružaju ispod kaputove domene! Tko zna tko ih je zvaao hlačama, kad se u njima šetao gradskim ulicama. Valjda je bio mlađi, ili barem niži, od današnjeg njihovog posjednika. Ispod tih amorfnih cijevi, koje čas lepršaju na vjetru, kao nekakva zastava gladi, a čas se oblijepe oko tankih gležanja dječakovih, proviruju gole noge, požutjele od studeni, jer u njima nema toliko krvi da bi od studeni mogle pomodriti. — Dječak ima i cipele, cipele iz gume i gumiranog platna, kakva se već dobivaju u svakom trgovištu uz popularnu cijenu. Mokre su. Smrznute cipelice i noge u njima. Ali to ne smije smetati, jer kolporter treba da makar i bos, poderan, prozebao, gologlav, musav, zakašljan, polumrtav, stoji na tome uglu sate i sate, pomakne se možda dva metra lijevo, dva desno, i — neprekidno pruža novine novim prolaznicima. Onima, koji se vraćaju iz ureda ili koji se u urede žure, gospođicama, koje idu prema vojničkoj kasarni da iza rešetaka namiguju podoficirima (a koje su vrlo nezahvalne mušterije, ali — roba se nudi!), kao i muškarcima koji za večernjih sati prolaze kraj dječaka skrećući na periferiju do potleu-

šica, u kojima će naći jeftinu nasladu. Tamo ih čeka zagrljaj žene, kojoj je pala cijena jer je dobila dijete i morala je odseliti onamo, gdje se na takve goste mnogo manje pazi, a kad je već došlo do toga, pa hajedmo na periferiju! Tamo su bar sobe jeftinije! A kad je manja režija, može se i robi — mesu, — sniziti cijena. To ne dik-tira burza.

Na uglu ukočeno stoji mladi kolporter i nuđa, nuđa i nu-đa, danas kao i jučer, i posve je svijestan da će ga na tome uglu zateći proljeće i slijedeća zima. Ta to je njegov ugao, njegova po-zicija! Tu je njegov život!

Blijedim licem dječakovim kao da je prevučen veo brige, su-mornosti, izgubljenih ideala. Nemirno promatra svakog prolaznika, prije nego će mu u ruku turiti novine. A onda opet gleda u njedra, u vrškove cipela, gdje li, i misli...

Kolporter se sjeća... i misli — — —

Nedavno je to bilo. Pred večer. Vjetar je ljuto duvao i kol-porteru su skoro novine letjele iz ruku.

Sa Savske ceste zakrenuo je prema njemu luksuzni auto. Pri-lazio auto tada, kao što su prilazili i drugi prije njega. Kolporter se nije ni obazirao na nj. U njemu se voze oni, kojima drugi nje-govi drugovi svakog dana dođu pred vrata, utisnu novine između željeznih branika i stakla pa se udalje. Možda neki prije toga i po-zvone. Tako je običaj.

Oni koji se voze u automobilima ne kupuju novine kod kolpor-tera, jer se boje uzeti taj smrdljivi papir iz prljavih, možda i bo-lesnih ruku. Zato im se nitko niti ne obraća. Auto juri kraj tebe a ti stojiš i čekaš prolaznika sa izlizanim rukavima te mu pružiš svo-ju robu, a možda popратиš s »Jutarnji, drugo... Sutrašnje Novosti, ... ski Dnevnik!...« Dječak tako ne bi bio gledao ni na taj auto da njegov upravljač nije naglo usporio i to upravo onda, kad je do dječaka stigao. Pa i to nije ništa. Ali ga je u oči ubolo kad je vidio kroz mutno staklo gdje se u njeg upire mali, kožom obloženi prst, a kad je i bolje pogledao, razabrao je iza tog prsta lice svog druga Đina Klarić-Zweiga, koje se je iskesilo na odurni posmjeh. Taj bur-žuski tikvan prošaptao je nešto onome s desne, možda svom ocu, i tada se auto naglo udaljio. Kolporter je ostao postidjen. Da, za-stidio se. Kolporter Branko se zastidio. Prvi put.

Nikada dotada Branko se nije stidio. Tri su godine što mu je majka obolila, a on se kroz te mučne godine brine i za sebe i za majku i za mlađeg brata, a nikada se još nije zastidio radi svog posla. Tako ga je majka učila:

— Ne obaziri se, Branko, na to, što bi ti netko mogao reći. Jesam li ti od najmanjih nogu pričala, kako se naš dragi Isus brinuo za svoju mamicu. Vidiš. On je bio obični tesarski pomoćnik kod svetog Josipa. Kad je sv. Josip umro, Isus je postao glava obitelji i

odtada se je brinuo da prehrani svoju svetu Majku. Time je on posvetio rad i pokazao svim dječacima, da se za majku moraju brinuti.

— Ali, mamice, kad su svi u školi bogati pa će mi se rugati — govorio je Branko.

— Neće, sine, nitko ti se neće rugati. Tvoji drugovi uopće neće znati da ti prehranjuješ svoju mamicu i bracu. A ako slučajno doznadu, oni ti se neće rugati, nego će ti se diviti, jer je lako u obilju živjeti, ali treba se pokazati junakom u nevolji, je li tako, srce moje — i majka udre cjelivati i milovati sina. Branko nije ni slutio kako su majci mučno ove riječi kroz grlo prolazile. On nije znao koliko bolova je mučilo majčino srce dok ga je na takav rad nagovarala, ali majka je morala tako ili nikako. Bolest je njezina bila pred vrhuncom, a znala je da je potrebna svojoj nejakoj djeci. Bolje da je imaju i bolesnu, nego da je uopće nemaju. Radi njih!

Tada je Branko odjurnuo svoju dječачku taštinu i prihvatio se posla. Taština se je javljala, ali je majka uvijek našla riječi, kojima bi je potisnula. I malo pomalo se Branko uvjerio da je njegov posao častan i dostojan, jer je pošten. — Zar bi bolje bilo da kradem, kao toliki dječaci? — sam se je pitao.

Tako je to išlo iz dana u dan.

Kad bi svršila nastava u prvoj muškoj gimnaziji, Branko je brzim korakom stupao kući, odložio odijelce, koje je čuvao samo za školu, i požurio na posao. Zaobilaznim ulicama žurio je u posve drugi dio grada, na rub najsiromašnije periferije, uzimao novine kod ekspoziture te izvikivao pa izvikivao. Na tome su ga uglu sreli dva ljeta i tri zime, s toga je ugla već dva puta gledao kako proljeće šeta vršcima Zagrebačke gore da se slavodobitno spusti u Bijeli Grad i donese mu zelenilo, pjev ptica i — sunce! O, sunce, to drago sunce, jedino blago velegradske periferije! Sunce je sve što sirotinja ima. Gospoda burzovni direktori i mogućnici ovoga svijeta ne uspješe još sirotinji zakriliti sunce i zato sirotinja s čežnjom očekuje tog jedinog iskrenog prijatelja periferije.

Na svome se uglu Branko osjećao posve siguran. Dobro je znao da će tu teško naići koji njegov drug iz razreda. A teško da se tamo pojavi i koji od gospode profesora, što je za Branka vrlo važno, jer mu je već dojadilo slušati njihove propovijedi o visini đačkog staleža. Bez umora je skrbnik njihova razreda sate i sate govorio kako je đački stalež neke vrsti elita, pa ga nitko ne smije kompromitirati. Osobito je o tome kokodakao ove godine, kad je u momčićima htio pobuditi ponos pričajući kako su oni mali maturanti, napola zreli ljudi, budućnost svojih obitelji i dika cijele nacije. Naravno — sve pod uvjetom.

Ovaj ugao ima za Branka i tu prednost što je tu promet ljudstva dosta živ. Tu je granica grada i negrada, domene bogatstva i domene bijede, asfaltiranih i kaljužnih ulica.

Tako se živjelo s ono malo procenta. To je u Branku dizalo ponos više nego deset matura. Postajao je sve svijesniji da je on glava obitelji i da o njemu sve ovisi. Majka je doista majka, ali ona je radila dok je on bio posve malen i dok je mogla, a sada je ona bolesna, u krevetu, kašlje i baca krv, pa je na njemu sve.

A onda bi opet ponos pokucao na njegova vrata...

Branko bi se i opet zastidio...

»Kolporteri su najniži sloj ljudi, njih se je svatko odrekao. Živu samo zato, što su još drugima potrebni. Oni rade prije za svakoga, nego za sebe. O njima nitko ne vodi računa... Slušaš i čitaš kako se udružuju ljudi svih zvanja, svi traže svoja prava, ne samo kvalificirani radnici, nego i pometači gradskih ulica. Samo vi kolporteri živite svaki u svojoj jazbini, natječete se međusobno koji će jače izvikivati, koji će prije stići do gospodina koji je izvadio novčanik i traži sitniš... Samo ste vi svaki za sebe posebni svijet, mrzite se, iako živite iz dana u dan u istim nevoljama. Vi, nesretni kolporteri, izmete civiliziranog ljudstva, vi ste najnesretniji...«

... Tada bi Branko opet u mislima stigao do bolesničkog kreveta svoje mučenice, i sve bi bilo po starom.

Ne bi se Branko sramio ni Đinovog bezobzirnog pogleda. Ne bi ga bolio ni onaj uprti prst, obučen u skupocjenu rukavicu. Sve ga to ne bi bolilo da nije odmah sutradan već kod prvog sata opazio promjenu na svojim drugovima. Dok su dotada svi s njime bili kao braća, jer je uvijek složan i kolegijalan, vodi svaki protest a k tome zdušno pomaže kod pismenih zadataka, dodaje papiriće, šapće... danas se svi okrenuše proti njemu. Za prvog odmora, a onda dalje, stvarale su se po hodniku i u razredu grupice, iz kojih je Branko često čuo mrsku riječ: Kolporter.

Kolporter! Drugovi ne poznaju bijedu. Njihovi roditelji ne leže u smradnim traljama, ne čekaju s čežnjom zadnju provalu krvi. Oni tek znadu da među njima već duže vrijeme postoji jedan niski čovjek, jedan kolporter.

Branko je sve dobro vidio.

Milivoj, onaj iz desne klupe, preko trećeg sata je na papirić krupnim slovima napisao naziv Brankova zanimanja i turio to susjedu, ali tako namješteno da je to Branko morao vidjeti. A ipak ga nije pljusnuo. Nije htio. Zadovoljio se je time što je svijestan da ga to boli.

Preko četvrtog sata govorilo se o zanimanjima. Gospodin vjeroučitelj vidi pred sobom četrdesetak đaka, od kojih jedan dio neće do godine produžiti srednju školu. Zato je poveo razgovor o zvanjima da bar donekle vidi čemu se misle posvetiti njegovi mladi gojenci.

Diže se jedan krupni, upravo preishranjeni dječak:

— Ja mislim, gospodine vjeroučitelju, da se čovjek može posvetiti i prodavanju novina, tako, da bude kolporter...

Skoro cijeli razred prasnuo je u smijeh, prije nego je vjeroučitelj i pomislio da odgovori.

Branko je problijedio, ali i opet nije skočio da udari tog drznika. Neka ga boli. To i jest najljepše podnositi mučke svoju bol. Tako ga je majka učila.

A ta bol bila je bol dječaka, ali istinska i duboka bol. Je li moguće da je od Đina to zaslužio? Od onog tikvana, za koga vele da ima dva instruktora, jednoga iz prirodnih znanosti a drugoga iz jezika? Baš od Đina, koji mu je nebrojeno puta pod zadaćom namignuo, a Branko mu ispod klupe dobacio rješenje! Od Đina, koji je ovisan od šaptanja, od tuđe, prvotno od Brankove, pomoći! Zahvalnosti, ljudski osjećaju, gdje si?!?

Radi toga je blijedim licem dječakovim prevučen veo brige, sumornosti i straha radi gubitka najljepših ideala... Radi toga nemirno promatra svakog prolaznika prije, nego će mu pružiti novine... A onda opet gleda u njedra, u vrškove cipela, gdje li, i misli...

Kolporter se sjeća... i boji! — — —

Stjepan Benzon:

BALADA O MRTVIM ZJENAMA

*Mrtve su zjene nekada bile žive,
u svijet su bijeli s lakomom čežnjom gledale,
unosile su radost u sumrake sive,
snivale snove i u snu slatko predale.*

*U njima je pjevao život, mladost klicala,
sijalo sunce i večer nizala sjene,
radost je jednog života u njima nicala,
radost jednog života što sada vene.*

*U sebi su one silno blago nosile,
radost za bol i ljubav za porugu svaku,
dizale su se k nebu, za nekoga prosile
i ginule u mraku, i umrle u mraku.*

*Izgubile su čar koji su nekada imale
kada su nekog čekale u muku,
nestalo je poljubaca koje su primale
uz draganje bijelih, zaljubljenih ruku.*

*Umrle su zjene što bijahu žive,
u svijet bijeli neće više gledati.
O tko će unositi radost u sumrake sive,
snivati snove i u snu slatko predati?*

Vikario Ante:

Don Ivo Prodan i Bosna

*»Neka svaka rijeka u svom koritu ostane, pa će
Drina biti mirna.«*

Don Ivo Prodan

Novijim generacijama, pa čak i onom školovanom dijelu, vrlo malo je poznat po imenu, a još manje po radu, istaknuti prvak dalmatinske stranke prava, Don Ivo Prodan.

Stoga ne bi predstavljalo cjelinu kad bi prešli na predmet postavljenu u naslovu, prije nego par riječi prozborimo o ličnosti i radu Don Ive Prodana, dugogodišnjeg zastupnika grada Zadra u dalmatinskom saboru.

Godine 1852. rodio se Ivo Prodan u Janjini na otoku Pelješcu. Vrlo mlad posvetio se političkom i narodnom poslu, te se vrlo rano pronijelo njegovo ime Dalmacijom. God. 1867. preuzme Don Ivo Prodan uredništvo »Katoličke Dalmacije«, te započne žestoku borbu za pohrvaćenje javnog života i ustanova u Dalmaciji. Njegova borba bila je temeljena na izrazito kršćanskoj bazi, a vodio ju je kroz novinstvo, a osobito u »Hrvatskoj kruni« koju je sam pokrenuo god. 1893., zatim kao narodni zastupnik Zadra u dalmatinskom saboru (od god. 1901.) i u bečkom parlamentu (od god. 1907.).

Ivo Prodan bio je predsjednik Starčevićeve stranke prava u Dalmaciji, čiju ideju i pokret, koristan za Hrvate, neće moći prešutiti politička povijest Hrvatske. Pravaški pokret postao je općenarodni, jer je kao svoj temelj uzeo misao slobode hrvatskoga naroda, pa stoga nije ni čudo da je osvojio najšire slojeve hrvatskog naroda; taj pokret je ujedno prvi u Hrvatskoj pokazao smisao političke žrtve. I zbilja Otac domovine Dr. Ante Starčević, Dr. Eugen Kvaternik i Don Ivo Prodan primjeri su te žrtve. Don Ivo Prodan je uzoran borac, kojega ni položaji ni novci nisu mamili, kao mnoge njegove suvremenike. Kod Don Ive Prodana nema ni trunka oportunitizma. On je živio u oskudici, napadan i psovan više nego itko drugi od zadarskih Hrvatofoba, ali je zato fanatički ljubio svoju domovinu Hrvatsku, hrvatsku državopravnu misao i stari hrvatski crkveni jezik, glagolicu, o kojoj je napisao brojne knjige i rasprave, te je zbog toga bio kažnjen suspenzijom. Prodan je napisao nekoliko knjižica i rasprava političke naravi i to potpuno u duhu svog hrvatskog državopravnog ideala i vjerovanja. U svom javnom političkom radu pokazivao je veliko zanimanje i ljubav za svaki i najmanji dio hrvatske domovine, a naročito prema Bosni.

Na 9. ožujka 1933. god. umro je u Zadru u dubokoj starosti Don Ivo Prodan, dugogodišnji zastupnik grada Zadra i ugledni hrvatski političar iz svršetka prošlog i početka ovog stoljeća, vrlo dobro poznat

generaciji koja je pred nama. Mrtvo tijelo Don Ive Prodana pokopano je, po njegovoj želji, u skromnoj grobnici na otociću Galevcu kraj Preka.*

*

Bez sumnje, pitanje nacionalne pripadnosti Bosne vrlo je krupno i radi toga se u novije vrijeme povela živa polemika o ovom pitanju. Ima ih, nažalost i među Hrvatima, koji ovom pitanju ne podaju pravu pozornost i vrijednost, iako smo vidili kod nedavnog unutarnjeg razgraničenja između Srba i Hrvata u Bosni, da je to pitanje vrlo važno i vitalno za nas Hrvate, jer bez Bosne smo mi Hrvati u prvom redu nacionalno, a zatim teritorijalno i ekonomski okrnjeni i prikraćeni.

Pitanje Bosne i Hercegovine, kao hrvatskih pokrajina, leži na srcu svakom Hrvatu, koji bar malo osjeća u sebi nesumnjive ljubavi za svakog Hrvata gdje god se nalazio i za svaki pedalj rodene hrvatske grude. Razumljivo veselje i zadovoljstvo obuzimlje nas kad čujemo bilo što o brizi i zauzimanju raznih hrvatskih političara za Bosnu i kad nam se najodlučnije utvrđuje vjera da Bosna nikad neće biti otkinuta od Hrvatske. God. 1932. čuli smo sa prozora zagrebačkog Prilaza poklik: »Živila Hrvatska Bosna«, te nam se tako ugodno usjekao u pamćenje da ćemo ga osjećati dok smo god živi.

A nije ni čudo da su se mnogi ugledni Hrvati često osvrnuli na Bosnu i iznosili dokaze o njenoj hrvatskoj pripadnosti, jer je bilo često i sa drugih strana pokušaja da se Hrvatima negira hiljadugodišnje pravo na Bosnu, koja se nalazi na razmeđu evropske i istočne kulture. *Cijelim nizom uvjeta geografske, etnografske i povjesne situacije Bosne, jasno je obilježen njen politički položaj, a još jasnije političko značenje hrvatstva u Bosni.* Hrvatsku sa Bosnom veže tvrda veza nego je čelična, a to je: veza krvi.

Ovdje ćemo se pozabaviti pitanjem Bosne prema onom što je Don Ivo Prodan mislio pred preko pola vijeka o njoj, te o čemu je izdao knjižicu po imenom »La secchia rapita ili obračun između Srba i Hrvata« (Zadar 1889.), koju je posvetio hrvatskoj omladini. U toj svojoj knjižici Don Ivo Prodan nam je sa bezbroj dokaza utvrdio hrvatstvo Bosne i Hercegovine, da je uopće nemoguće bilo s čim to opovrgnuti. Tako na pr. na viku Srba da im Hrvati hoće odnijeti njihovu Bosnu i Hercegovinu, Don Ivo Prodan piše:

»Po malo ljudi! Što se tiče Bosne i Hercegovine, to znamo, da se dobar dio Bosne i Hercegovine danas zove Turska Hrvatska,¹ dočim nama

* Postoji akcija za podignuće nadgrobnog spomenika ovom zaslužnom Hrvatu, pa se preporuča rodoljubima da je podupru i na taj način odaju poštovanje svjetloj uspomeni Don Ive Prodana. Doprinosi se dostavljaju velič. Don Anti Mandiću, upravitelju župe u Kukljici (otok Ugljan), te g. Dr. Mihi Poduje i g. Petru Šperac u Splitu! (Op. ur.)

¹ Turska Hrvatska je sjeverozapadni dio sadašnje Bosne, koji leži među rijekama Unom i Vrbasom, a zovu je i »krajina«. Ovaj dio Bosne bio je

nije poznat ni najmanji dijelić Bosne o kojem bi se govorilo da je Turska Srbija«. Dalje: »Što se tiče ostale Bosne mi bi samo uputili braću Srbe, da pogledaju na zemljovid, pa da nam kažu: ako je Dalmacija hrvatska zemlja i ako je takova i Slavonija, je li moguće da ne bude i Bosna, koju Hrvati drže u zagrljaju? Je li moguće da su Hrvati znali naseliti i daleke otoke preko široka mora (kao Cres, Krk, Rab, Pag, Brač, Hvar, Vis, Korčulu, Mljet), a da nijesu znali prijeći Dinaru s jedne i Savu s druge strane, što im je toli naravno i lako bilo? Svatko mora priznati, da Hrvati, kako su pregazili i daleko more, tako imaju bit prešli i malene gore i uske rijeke (smjeramo na Bosnu). Ta s istočne strane (od Bosne) Hrvati nijesu imali onako čvrsta otpora, kao u Dalmaciji, niti su oni došli iz zatatranskih planina na brodovima, pa im je bilo lako ploviti dalje i dalje, put juga. Njihova snaga, njihov broj, njihova životnost, njihov nadmašaj proizveli su te posljedice u Dalmaciji, a tim lakše proizvedoše bez dvojbe u Bosni. Nu, reći će nam se: to je glede Bosne argumentacija, to je indukcija bez dokaza. Nek bude, ali, zar mogu Srbi proti ovoj argumentaciji donijeti bolju sebi u prilog ili kakvih dokaza? Ne, e dok ne, svakako imamo više prava govoriti mi o hrvatstvu Bosne, nego oni o srpstvu. Da je Bosna od vajkada bila pustarom, jedino u tom slučaju, moglo bi se pojmiti, da su Hrvati opkolili tu pustaru, al da u nju nijesu htjeli stupiti. Znamo, ovo bi bila samo etnografska indukcija, da Bosna ima biti hrvatska zemlja, ali Srbi dobro znadu, da povjesni i pravni stupovi glede Bosne za Srbe skoro i ne postoje, te se jedino na etnografiju i pozivlju. E pa dobro: ako etnografija odlučuje, ona je sva za Hrvate. Da, za Hrvate je glede prošlosti, jer ili se ima dokazati veliki nesmisao, ili se ima priznati da onaj narod koji je obavio Bosnu i pružio se od Srijema do Visa, taj narod se pružio i u onu Bosnu koja je klin u Hrvatskoj. *Bosna i Hercegovina su prsi u hrvatskom tijelu, te čije je ostalo tijelo, kako da ne budu toga i prsi?* Mi vjerujemo, da je Srbima draga Bosna. Ej: i Pruma je draga Češka, ali što zato? Nije dopušteno htjeti sve što je drago. Treba zanosu usjeći granice.«

Eto tako on pomalo obračunava sa Srbima koji viču da su im Hrvati ukrali Bosnu.

*

A sada ćemo se malo osvrnuti na Prodanovo pobijanje onih Srba i Srbofila koji viču Hrvatima: »Ali vi ste nam odnijeli jezik!« O tome Don Ivo Prodan piše: »I ova je onako: alla buona. Tko vam kaže, da onaj jezik kojim Hrvati pišu, da je srpski jezik? — To kažu Miklošić,² Šafarik³

cjelokupan dio Hrvatske sve do god. 1463. kad su Turci osvojili svu Bosnu. Hrvati su međutim čekali propast Turske da zatraže natrag ono što je njihovo od starine. Turska Hrvatska zaprema prostor od 10.500 km.²

² Miklošić smatra hrvatski jezik različitim od srpskog te drži da su Hrvati samo oni koji latinski upit »quid« izgovaraju »ča«.

³ Šafarik nalazi Hrvate samo u onima koji latinski upit »quid« izgovaraju »kaj«. Šafarik je Čeh, a bio je poznati Hrvatofob, koji polovinom

Vuk.⁴ — Ne čudimo se, bilo je ljudi glasovitijih i od Miklošića i od Šafarika i Vuka i ostale im družine, bio je cio svijet učenjaka, koji su na pr. dokazivali, da se sunce vrti oko zemlje; i tako se vjerovalo od Adama do Galilea, a vjerovalo se pak što nije bilo istina.«

Don Ivo Prodan dokazuje neosnovanost te vike i predbacivanja od strane Srba da su im Hrvati ukrali jezik, te navodi zemlje koje su Hrvati pokrili svojim pučanstvom potisnuvši se čak daleko na morsku pučinu, na brojne otoke, te kako je svugdje zagospodovala nedvojbena oznaka hrvatstva, čakavština, koja još i danas živi, a koja je do pred dva stoljeća domovala i u Dubrovniku. Dalje Don Ivo Prodan odgovara u vezi s tim na pitanje: kako to, da danas čakavština ne postoji po Bosni? Nesumnjivo je Bosnom gospodovala čakavština, ali ju je kasnije pomalo zamjenjivala štokavština iz čega se ne može zaključivati da su se Hrvati Bosne pretvorili u nešto drugo. Pa i danas mi vidimo na našim otocima, gdje još živi čakavština, da se ona kod mlađeg naraštaja gubi. Nije danas rijedak slučaj na našim otocima da su roditelji čakavci a djeca štokavci. Zato Don Ivo Prodan piše:

»Da su Hrvati živjeli samo ondje gdje još danas nalazimo čakavce, kako bi se moglo tumačiti to da su Hrvati već u 9. stoljeću bili toliko silni da su 7 god. održali se protiv Franaka koji su gospodovali sa skoro polak Evrope⁵ i napokon ih nadvladali; kako se može razumjeti to da su Hrvati već tada, u 9. stoljeću, imali do 200.000 vojnika, što predstavlja pučanstvo barem od preko jednog milijona, a ni danas čakavaca Hrvata nema toliko. Hrvati bi prema tome bili jedini narod na svijetu, koji se u 1.000 god. nije ništa umnožio, već naprotiv se umanjio, a koliko nam je poznato iz statističkih podataka broj čakavaca raste i to prilično brzo. A gdje su prema tomu Hrvati? Ako su Hrvati samo čakavci onda treba zaključiti da se i oni množe, ali da ih kakva neznana jama guta, dok Srbi ispočetka za više vjekova neznatniji od Hrvata i robovi čas Grka, čas Bugara, množili su se i napučivali opustjele hrvatske strane.« Don Ivo Prodan dalje piše: »Tu zagonetku odgonetava sam narod koji u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Bosni sve do dan danas zove svoj jezik, nikako drukčije, nego hrvatski. To narodu nije nitko prišapnuo, to mu je u duši, te se to čuje koliko kod prostoga toliko kod učenoga dijela u narodu. Pa zar se ta narodna svijest nema smatrati dokazom, koje je tko narodnosti? I što za svakog na svijetu vrijedi kao prvi naravni dokaz, to samo ne vrijedi za Hrvate.«

prošlog stoljeća ne nalazi nego samo 801.000 Hrvata oko Zagreba i Varaždina i nešto dalje, a u isto vrijeme nabraja 5,294.000 Srba.

⁴ Vuk Stefanović Karadžić objelodanio je god. 1849. članak »Srbi svi i svuda«. Vuk kao i Miklošić vidi samo u čakavcima Hrvate, a sve ostalo su mu Srbi.

⁵ Et post septem annorum bellum aegre tandem superiores facti Chrobati, omnes Francos, eorumque principem Cotzilin e medio sustulerunt, et exinde liberi ac sui iuris. (Porfirogenet, De adm. imp. cap. 30.)

Pa što u stvari razlikuje štokavce od čakavaca? Izgovor latinskog upita »quid«. Jedni ga izgovaraju kao »što«, a drugi kao »ča«. Da vidimo od čega je složeno ono »što«: složeno je od »č« i od »to«. Onaj »to« je nekakav dodatak koji može otpasti, kao što i otpada u drugim padežima (što, čega, čemu, dakle, isto kao »ča« u padežima). A što ostane kad iz »što« otpadne »to«? Ostaje »č«, a to je pravi upit. Prema tome isto je kao i kod čakavaca. Prof. Jagić je napisao o ovoj stvari sljedeće: »Dva oblika »što« i »ča« su izvorno jedno te isto, naime, »č« bez dodatka ili sa dodatkom »to«; od »što« postaje po zahtjevima izgovora »što«, a od »č« udobnosti za volju »ča«. »Ča« se slučajno održao kod zapadnog dijela hrv. naroda, dok je »što« prevladao kod istočnog dijela našeg naroda u Bosni. Vara se tko misli da su izgovorom »ča« odmah usko spojene sve ostale osebine. Svakako je zanimivo što se u mnogim bosanskim listinama pojavljuju upravo sve pojave čakavizma, samo riječi »ča« nema.«

Prema tomu da je Miklošić, i njemu slični, zavirio u dušu našeg naroda i proučio ga »de visu et de auditu« ne bi sigurno napisao, onu o čakavcima Hrvatima, a štokavcima Srbima, već bi naišao na štokavce, koji od pamtvjeka, silom unutarnjeg osvjedočenja, svoj jezik nazivaju hrvatskim, što je kasnije marljivim ispitivanjem naše knjige ustanovio i Srbin pok. Đuro Daničić, koji je utvrdio da nisu samo čakavci Hrvati, nego da ima i Hrvata štokavaca. Ta to su samo dva hrvatska narječja a ima ih i još.

»Ta imamo«, veli Don Ivo Prodan »ne dva nego pet poglavitih narječja«. Imamo čakavštinu, štokavštinu, pa ikavštinu,⁶ jekavštinu i ekavštinu.

Ova opet narječja križaju se međusobno i nema im stalnih granica; ali поближе može se uzeti, da je čakavština i štokavska ikavština pretežno hrvatska, a ekavština pretežno srpska, što dokazuje mišljenje svih hrvatskih i većine učenijih srpskih filologa, narodna svijest, povijest i zdrav razum. Ali osim brojnih nepobitnih dokaza o hrvatstvu ikavaca, imamo dokaz sjajan kao sunce, baš u samom narječju ikavaca, jer štokavci ikavci govore kao i čakavci. Tko čuje govorit štokavca ikavca iz sredine ikavske štokavštine i čakavca iz sredine čakavštine, on neće skoro ni moći raspoznat jednog od drugog, osim ako u njihov govor uđe riječ »ča« odnosno »što«.

Iz toga možemo zaključiti da ako jedan dio štokavaca govori kao i čakavci, a pošto i najpretjeraniji Srbi priznaju da su čakavci Hrvati, to su i taj dio štokavaca, koji govore kao čakavci, također Hrvati. A što drugo mogu biti, nego Hrvati i po jeziku, i po povijesti, i po zdravom razumu?

⁶ Prvotno područje ikavaca bilo bi od prilike uz rijeku Savu, osobito od Drine do Siska, k tomu još Dalmacija i istočna Istra. Osim ikavaca ima i jedan dio hrvatskoga naroda na zapadnoj granici, koji je bio u doticaju sa Slovencima pa je poprimio od ovih mnogo slovenskih jezičnih osobina, te i onaj latinski upit »quid«, izgovara kao »kaj«, a namjesto starslovenskog »jat« »e«, a ne »i« kao ikavci. To su tako zv. kajkavci, koje Šafarik ubraja u Hrvate, što doista jesu i po zemljištu, i po povijesti i po krvi.

Tog je mišljenja bio i filolog prof. Budmani, koji je bio bliži Srbima nego Hrvatima.

Sada ćemo se malo osvrnuti na one štokavce koji govore ekavski i ijekavski. O ekavštini ne treba mnogo pisati, jer se odmah može priznati da je ona srpska iz više razloga, kao što je ikavština hrvatska, bilo štokavska ili čakavska. Don Ivo Prodan veli »da je najvažnije to što, u predjelima gdje vlada ekavština, narod svoj jezik zove srpskim.«

Međutim što se tiče ijekavštine, koju su Hrvati izabrali za svoj književni jezik, te radi koje Srbi predbacuju, da Hrvati u književnosti upotrebljavaju ijekavštinu koja je srpska, Don Ivo Prodan piše: »Jekavština je srpska? Po čemu se to sudi, kad u svim onim jekavskim krajevima gdje ni Hrvati ni Srbi ne unesoše iz bližega svoj upliv, nepobitno je, da narod svoj jezik zove ili po pokrajinama, na pr. bosanski, hercegovački ili po starom njihovom naravnom nazivu, naški. U ostalom odakle Srbima »dokumenti« da jekavština pripada njima, a ne Hrvatima?«

Eto to je onaj pretjerani politički šovinizam Srba, koji je vidio »Srbe sve i svuda« i koji se nadimao da postane od žabe konj, zaboravivši da sve ono što je prenapeto puca. Hrvati, međutim, drže se onoga što jest, te upoređujući ikavštinu sa ijekavštinom i ekavštinu sa ijekavštinom, dokazuju da ekavština ne samo da nije bliža ijekavštini od ikavštine, nego da je upravo ikavština bliža ijekavštini od ekavštine, te ako itko može govoriti o ijekavštini kao o svojoj, na to imaju više pravo Hrvati nego Srbi, što svjedoči zdrav razum, povijest i sami jezik. Evo što piše Don Ivo Prodan o tome: »Zar nije poznato u koliko i koliko slučajeva pod našim očima jekavština prelazi u ikavštinu? Ne kaže li jekavac: bio mjesto bio, sjediti mjesto sjedjeti, vidio mjesto vidjeo i t. d.; pače Dubrovčani (koji su sada jekavci) govore ovdje, ondi mjesto ovdje, ondje, pri, prid mjesto pre, pred i t. d. Dočim u nijednom slučaju jekavština se ne pretvara u ekavštinu. Narječje jekavsko i ikavsko po svojoj su naravi kao dvije rođene sestre, dok srpsko (ekavsko) narječje ima sa jekavskim istoga oca ali ne i istu mater.«

Eto kako vidimo sva ta vika Srba da su im Hrvati ukrali jezik, te da su štokavci i ijekavci Srbi, sasma drukčije zvuči i odjekuje, samo kad se malo bolje upozna stvar. Sada imamo mnogo jasniju sliku, po kojoj su svi ikavci Hrvati, bez obzira da li su štokavci ili čakavci; a ijekavci (Dubrovnik, južna Dalmacija, Bosna od rijeke Bosne do rijeke Drine, južna Hercegovina) su također Hrvati, jer je u današnjim ijekavskim krajevima nekad sigurno domovala ikavština što dokazuju mnoga pisma iz prošlosti koja su više ili manje ikavska, a nose i samo ikavsko hrvatsko ime. Prema starim dokumentima iz bosansko-hercegovačkih krajeva proizlazi da je ikavština gospodovala u srcu Bosne, te da je bila toliko jaka da je uplivala i na ondašnji staroslavenski jezik i pismo, te je staroslovensko slovo »jat« upotrebljeno negdje kao »i«, a negdje kao »ie«. Tako na pr. u listini bosanske bana Stjepana god. 1313. čita se: lieta, poslie, do vieka, ali čitamo također: misec. U drugoj listini isti taj ban god. 1332. piše: vikia mjesto

viekia. Bosanski ban Tvrtko upotrebljava u svojim listinama uvijek »i« mjesto »ie«. U listini kralja Dabiše god. 1392. čitamo: vira, uvit, do vika. Kralj Ostoja koji je inače bio čisti ikavac piše: Dubrovnieka, liestove, te izjednačuje potpuno »ie« sa »i«. To se međutim događa i danas kod živih ikavaca u Dalmaciji, da upotrebljavaju u svom razgovoru čas ikavštinu čas ijekavštinu. U listini kralja Ostoje god. 1409. Dubrovčanima upotrebljava se uvijek »i« a nikad »ie«, a Hrvoje u ugovoru sa Dubrovčanima dvadeset puta upotrebljava »i«, a dva puta »ie«.

A Dubrovnik i južna Dalmacija danas govore ijekavski a ne ikavski, ali je istina, da je i tu prije gospodovala ikavština, šta više, Dubrovnik je bio čakavski grad. Pjesnik Gundulić pjeva istovremeno ijekavski i ikavski. Neki misle da je Gundulić, a i ostali Dubrovčani, upotrebljavao ikavštinu gdje je to tražio srok. Ali pitamo: kako to da radi sroka nijedan pisac ne samo u Dubrovniku nego bilo gdje s ovu stranu Drine nije nikad upotrebljavao ekavštinu, nego uvijek ikavštinu? Drugog odgovora tu nema nego da je to uslijed srodnosti ikavštine i ijekavštine. Zar da dva stoljeća ijekavštine u Dubrovniku, južnoj Dalmaciji i u ijekavskim krajevima Bosne i Hercegovine, mogu izbrisati njihovo hrvatstvo, koje je tu nesumnjivo, jer je u svim tim krajevima čitavih deset stoljeća domovala ikavica. Slušajte Dubrovčanina Menčetića (1475.—1524.) kako pjeva:

»Ljubica pripos cvit, mu lipo zač vonja«.

»Lipi su još dubi, lip rode cvit i lis.«

Evo još jednog Dubrovčanina, Mavra Vetranića (1482.—1576.):

»Stante zviri, stante tice,

I ostali boži stvore.«

Tako su pjevali osim ovih i Hektorović (1487.—1572.) i Ranjina (1536.—1607.) i mnogi još drugi, Dakle ikavština je nesumnjivo gospodovala Dubrovnikom, a danas je nema. Pa zar radi toga jer je ijekavština istisnula ikavštinu, Dubrovnik nije više hrvatski? Usvojiti takovo mišljenje, bila bi prava ludost.

*

Navesti ćemo i nekoliko dokaza, koje iznosi Don Ivo Prodan, o tome kakvo je javno mišljenje postojalo u Srbiji i van nje o odnosu Srbije prema Bosni, pa ćemo viditi kako su se čak i Srbi prema Bosni smatrali tuđima.

Kad je ugarski kralj Koloman okrunjen za hrvatskoga kralja u Biogradu na moru izdao je god. 1103, povelju splitskoj crkvi te se je potpisao ovako: »Rex Hungariae, Croatiae, Sclavoniae, Ramaeque.« A Rama je isto što i Bosna, jer se onda tako naizmjenice pisalo, a bijaše joj meda Drina od Srbije, a Vrbas od banovine Hrvatske.

Bizantinac 12. vijeka Cinnamos veli, da je Bosni od Srbije bila granica Drina, te da Bosna ne spada pod vlast srpskog župana već da je tu narod sa svojim običajima i sa svojim knezom. Znači da su to dva različita naroda, dvije različite sredine, koje žive svojim posebnim životom i da ih dijeli samo jedna rijeka — Drina.

God. 1242. ugarsko-hrvatski kralj Bela piše se: »Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniaeque rex.« Prema tome kralj Bela u svom naslovu razlikuje Srbiju od Bosne. (Dakako, u naslovu su označene zemlje njegove, a ne narodi.) God. 1271. ugarsko-hrvatski kralj nosi naslov: »dux Machowiae et Bosnae.« (Mačva je u Srbiji, te se i ovim naslovom razlikuje od Bosne)

God. 1272. Dragutin kralj srpski piše se: »Blagopočastivi i hristoljubivi sve Srbske, pomorske, podunavske i sremske zemlje kralj Stefan«. — »A Bosna?« pita Prodan. Nju se ne spominje u naslovu, jer nije stvarno ni bila pod srpskim kraljem.

Dužd mletački Dandolo, kroničar iz 14. vijeka, nalazi Crvenu Hrvatsku od Drača do Duvna, a Rašiju (Srbiju) od rijeke Drine put Macedonije, a s ovu stranu Drine nalazi Bosnu.

Knez bibrirski Pavao Šubić, kupio je od kralja Ladislava gospodstvo nad Bosnom te je nosio naslov: »Banus Croatorum et Dominus Bosnae.«

Sin Pavla Šubića potpisivao se god. 1302.: »Mladinus Croatorum banus, comes Jadrae, princeps Dalmatiae et secundus Bosnensis banus.«

God. 1319. u Baru u Italiji srpski kralj Stjepan Uroš Milutin dao je učiniti oltar sa natpisom: »Urosius rex Rasie et Dioklie, Albanie, Bulgarie et totius Maritimae.« — »A Bosna?« pita opet Prodan. Ona je dakle zasebna zemlja od Rašije, Duklje i t. d.

God. 1396. Dubrovčani pišu Jeleni kao »kraljici Serbljem, Bosni i Primorju«. Naslov je potpuno točan, jer se iz njega zaključuje da u Bosni nisu bili Srbi, jer bi inače bila suvišna riječ »Bosni«.

Bosanski kralj Stjepan Tvrtko koji je de facto zagospodovao Rašijom (Srbijom) nosi naslov: »Stjepan Tvrtko milostiju božjom kralj Serbljem, Bosni i Primorju.«

Eto tako se potpisuje bosanski kralj, a iz toga se može izvesti dokaz da je i on strogo lučio Bosnu od Srbije i Srba, kojih uopće nije nalazio u Bosni, jer da su u Bosni živili Srbi naslov bi glasio: »kralj Srbiji, Bosni i Primorju« ili točnije »kralj Serbljem« (Srba). — Jednako se potpisuje Tvrtkov nasljednik Stjepan Dabiša: »kralj Serblem, Bosni, Primorju i t. d.«

God. 1442. veliki sultan Amir-Murat dozvoljava Dubrovčanima da mogu slobodno se kretati po »Natoliji i po Romaniji, po Bugarskoj i po Vlaškoj zemlji, po Srbleh, po Arbanasah, po Bosne.« Pa i iz ovoga se vidi da Sultan ne bi govorio o njima (po Srbleh), pa o Bosni tek iza Albanije, da je znao za Srbe u Bosni, a da ih je bilo bez sumnje da bi znao za njih, s obzirom na svoj visoki položaj.

God. 1618. nastao je u Rimu spor o tome, koje se pokrajine imaju smatrati ilirskim, pa je riješeno to god. 1654. da se pod narodom ilirskim imaju podrazumijevati stanovnici Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne. A gdje je Srbija? Nema je, jer narod koji u njoj živi razlikuje se od onog koji živi u Dalmaciji, Hrvatskoj Slavoniji i Bosni, te ga se nije moglo podrazumijevati pod imenom ilirskim. Ta, svemoćni srpski vladar Dušan silni vladao je skoro cijelim balkanskim poluotokom, a u Bosnu nije ni

zavirio, čak ga je Bosna prognala kad je zaratio na nju. Naslov Dušana silnog bio je: »car Srblem (dakle srpskom narodu, a ne pokrajini Srbiji), Grkom, Bosni (Bosni dakle nakon Grka), Arbaniji.« Don Ivo Prodan pita: »Da li bi naslov glasio: Srblem (Srbima), pa posebno Bosni, da je u njoj jedan te isti narod — srpski?« — Ne, jer bi rječu »Srblem« bili obuhvaćeni i stanovnici Srbije i Bosne, niti bi bio poveo rata na Bosnu, niti bi Bosna bila spomenuta u naslovu nakon Grka. Ni on dakle, car Dušan silni, nije smatrao Bosnu srpskom zemljom.

U Napulju u Italiji, u knjižnici Brancaciano ima nekakvo vjersko izvješće, koje nosi naslov: »Relazione d' Albania, Servia, Bosnia e Schiavonia«, te se eto i tu luči Bosna od Srbije.

Pa što se može zaključiti nakon svih ovih ovdje nanizanih dokaza nego da je Bosna, kako veli Prodan, »posebna zemlja i da ju pokriva jedan krov sa Hrvatskom.«

*

Kako mogu neki kod ovakovog stanja stvari, vikati: »Srbi svi i svuda«, koja sliča onoj današnjoj paroli protuetničkog srpskog šovinizma: Srbi na okup!? Kako mogu neki, Hrvate jednostavno pretvarati u Srbe, a hrvatske zemlje u srpske? Kako mogu neki Srbi vikati Hrvatima da su im odnijeli jezik? — Eto to je onaj nepojmljivi i nekorisni šovinizam i zagriženost.

Dalje Don Ivo Prodan o pripadnosti Bosne piše: »Bosna i Hercegovina su se uvijek opirale Srbiji, a skoro uvijek su priznavale vrhovno pokroviteljstvo ugarskih kao hrvatskih kraljeva, a i sama Srbija je od god. 1202. naslovno i pravno potpadala pod vlast ugarsko-hrvatskih kraljeva.« Svoju knjižicu »La secchia rapita«, Don Ivo Prodan završava riječima:

»Prosti, brate, tvoga mi nijesi ništa dao niti sam ja išta tvoga uzео: ako li ipak misliš da je što tvoga kod mene, uzmi to i nosi slobodno tvojoj kući. Ja pak znam, mnogo šta svojataš, a što te ne ide. Ipak sve što ti mogu dati, dati ću ti kao brat bratu, po primjeru otaca svojih, i nikad ja tebi za to prigovarati neću. Nu, što ti dati ne mogu, to niti ne pitaj, niti ćeš ikad imati. Ostani ti gospodar u tvojoj kući. Tvojoj ću se sreći i slavi i napretku radovat, a ti mojoj sreći i slavi i napretku kako te volja. Jedno te molim: u mojoj me kući i zemlji ne napastuj, jer ova malena Hrvatska, koja je nadživjela i najjače dušmane, i o čije se neprispodobive zemlje i dan danas toliko naroda otimlje, na tvoju štetu i sramotu neće ni tebi ostati dužna.«

Eto tako piše i misli onaj koji je uistinu Hrvat. A takav je, bez sumnje, bio Don Ivo Prodan. Hrvat u misli, riječi i djelu, pravi Starčevićanac, koji je u svakom pitanju zauzimao najhrvatskiji stav, koji je uvijek i svugdje najmuškije nastupao kad se radilo o pravima Hrvatske i hrvatskoga naroda. Bio je nepobjediv polemičar, pa nije ni čudo da je bio napadan od mnogih u Dalmaciji, a to baš od onih koji nisu bili Hrvati bilo po rođenju bilo po osjećaju.

Prodanovom uzornom rodoljublju ne može se prigovoriti, a to će ga i učiniti velikim i slavnim sinom Hrvatske za sva vremena.

Prodanova ličnost stvara kod nas mladih osjećaj divljenja i pokazuje staze kojima moramo ići, a domovini diže ponos i moralnu snagu. Narod bez duševno snažnih pojedinaca ne može se nadati boljoj budućnosti. Don Ivo Prodan, bez sumnje, predstavlja snažnu ličnost Hrvatske.

Završavamo riječima blagopokojnog Don Ive Prodana: »*Do Hrvatske, ali ne preko Hrvatske!*«

Živojin Milić-Štrkalj:

Parobrod

*Svako večer bijeli, lijepi parobrod
U nijemoj tišini, u noćnome muku
Uz tihu muziku raskošnog salona
Nečujno, tiho doklizi u luku.*

*Ja tada želim biti veliki maestro,
Zvukove bijede da zagušim u tiše;
Da otplovim bijelim, lijepim parobrodom
U zemlju sunca, snijega i kiše.*

*Al svako večer bijeli, lijepi parobrod
U nijemoj tišini, u noćnome muku,
Dok bludim svijetom po knjigama starim,
Nečujno bez mene — napusti luku.*

Dražen Panjkota:

Proljetni ples

*Jutros se prve laste
zaustaviše u masliniku.*

*A ja sam, ležeći u hladu,
u maslinovoj krošnji gledao Tvoju sliku,
i u plavim Ti zjenama
(kristalnim jezerima)
ples proljeća.*

Kaleb Stanko:

Dežgracijā jedne žene

*Puno je ona imala dice — mlada se oženila
Celi život nesritna je bila.*

*Sva su je dica jedan za drugim umrla
I kako se grob puni — radost joj se trla.*

*Samo jedini jedan je osta —
I sutra ga mora u militar poslati
Nesritna udovica — tužna mati
Sama će na svitu, sama ostati.*

*I jenoga dana kad dojde crna knjiga
Da je sin daleko u ratu poginu
Materi će veli nož u srce da rinu.*

*Mrtva će pasti — žrtva teških briga
— Ognjište pusto tiho će ostati
I dežgraciju jedne žene uvik će pričati.*

Dražen Panjkota:

Utjeħa proljetna neba

*Tko je otkinuo komad proljetna neba
i bacio ga u Tvoje plave zjene
da stiħa oluje moga bolesnog srca
i da prelije po njemu
slap zaboravi?*

*O, tko je otkinuo komad proljetna neba
i bacio ga u Tvoje plave zjene
da mene miluje?!*

Slučaj André Gide-a

Za imenom André Gide-a vije se i kod nas u zadnje vrijeme ovelik oblak prašine. A uzrok je tomu ponajviše njegov put u Rusiju, odnosno njegova knjiga: *Retour de l' URSS*. I baš zbog nje prijekim okom gledaju ga dojučerašnji obožavaoci, a sa smješkom u kojemu ima i izvjesna doza zadovoljstva osvrću se na njega oni, koji su ga spominjali s nekom nelagodnošću, jer su imali pred očima ličnost istaknutog komunističkog intelektualca i priznate književne veličine.

Imena André Gide-a i njegovog druga Romain Rollanda, također velikog francuskog književnika, dominirala su među evropskim intelektualcima. Tu dominaciju su naročito isticali marksisti i nastojali su na nju svratiti pozornost sve kulturne javnosti, jer su to smatrali reklamom za komunističku doktrinu. Prirodno je, da se veličinom jednoga čovjeka ponosi pokret kojemu on pripada i da sumišljenici ističu njegove pozitivne vrednote i osobine, prvo, zbog odavanja počasti dotičnom, a drugo zbog propagandne svrhe; ali je upravo paradokсно, kada ga ti isti poklonici, hodočasnici i kartaši poslije njegovog obrata napadaju istom žestinom, kojom su mu prije ugled širili. Paradokсно je to zato, što su prije naglašavali njegovu superiornost, individualnost i nezakukuljenost u uski krug ideje i što bi nakon skretanja — — — htjeli biti ortodoksniji, u shvaćanju orijentacije dublji, jednom rječju učitelji.

Ovako sam otprilike mislio, kada sam pročitao nedavno izašlu knjigu Đorda Jovanovića: »Andre Žid ili nemoć dekadentnog individualizma«, (3 Naša stvarnost 3, Beograd 1940).

Ako bi rekli, da ta knjiga nije ništa drugo, nego jedan obični pamflet protiv Gide-a, onda bi istaknuli njeno najosnovnije obilježje. Zar na pr. slijedeće riječi nisu napisane u stilu pamfleta: »— — — i postavio je (Gide) i dalje da mlatara svojim cepalopodskim pipcima.« Sigurno je pisac pisao ovako nelojalno, valjda radi toga što je i sam Gide jedan »promašeni odmetnik«. Žaljenje za tim »promašenim odmetnikom«, uvjeren sam, potaknulo ga je, na onako neobjektivan, stranački jednostavan i iskrivljen prikaz, koji još pored toga prožimaju stanovite marksističke tendence. Ta tendenca se ispoljava u svakom pogledu, na svakoj stranici i ona je jasan dokaz piševe namjere: prikazati čitaocima Andru Gide-a kao lutaoca, izbjeglicu, nesređenjaka i kao čovjeka koji udara glavom o zid, te na taj način umanjiti vrijednost i opravdanost njegove kritike prilika u Rusiji, jer su za SSSR i sve komuniste preteške riječi: »Ima u mojim očima važnijih stvari nego što je

moja osoba; važnijih nego što je SSSR: to je čovječanstvo, njegov udes i njegova kultura«, a da bi ih bez tegobe i mirno mogli podnijeti. Jovanovićeve knjiga to potvrđuje.

Dati kritički osvrt na nju, značilo bi zauzeti stanoviti stav prema Gide-u kao književniku i umjetniku i analizirati vrijednost misli j zasađa u njegovim djelima. Meni to nije svrha, a jasnoće radi citiraću samo jednu rečenicu iz Jovanovićeve knjige. Ta rečenica glasi: »Poetska i moralna sadržina Židovog djela izraz je dekadentnih vrenja čitavog jednog društva u svom staračkom razdoblju«. Očito je dakle, da je Gide u svojim djelima dao upravo fotografski vjeran prikaz suvremenog abnormalnog života. Dovoljno je pročitati samo njegove »Krivotvoritelje«, da se o tom uvjerimo.

Kada i to znamo, onda možemo govoriti o samoj prašini, koju je uzvitala njegova tobožnja metamorfoza. A to je meni upravo svrha. Zašto? Zato, jer hoću uperiti prst u nedosljednost ljudi, koji u stilu cirkuskih akrobata prave reklamu pokretu i ideologiji za koju se bore. Slučaj André Gide-a je kolosalan primjer za to.

Dok je Gide g. 1936 na komunističkom kongresu u Villembanne isticao svoju »privrženost komunističkom pokretu«, nije se nijedan marksist sjetio da što negativno napiše o njemu.

Dok je on na grobu M. Gorkog grmio: »Sudbina kulture je povezana u našim dušama uz sudbinu SSSR. Mi ćemo je braniti«, nitko se nije usudio sumnjati u Gide-ovu veličinu, jer je on tada još bio komunist. I tek kada je u svom »Povratku iz Rusije« osudio boljševizam, otvorile su se svim marksistima najednom oči i počeli su prozrijevati i uvidati njegovu nevrijednost kao književnika i intelektualca. Nije li to malo čudno! Jest, jer to nas odmah vodi na pomisli: Zašto komunisti kao »ljubitelji istine« nisu prije nego što je izdao »Povratak iz Rusije« istaknuli, da su njegova shvaćanja kriva, da je njegov konformizam i individualizam dekadentan i da je on ništa drugo nego fantast, te kulturni i socijalni reakcionarac? Zašto g. Jovanović nije prije Gide-ova puta u Rusiju napisao ove riječi: »Pokazalo se ubrzo da je Žid već toliko podriven i razoren svojim usplahirenim, pustolovnim, razuzdanim individualizmom da više nije kadar za razvoj, za prevasilaševje, već da je ta njegova tobožnja konverzija samo jedan od mnogobrojnih ispada jednog bezobzirnog i neodgovornog dekadenta koji je zaljubljen u svoju bezobzirnost, a svoju neodgovornost veliča i proglašava za nepokolebivu borbu i slobodu.« Nije to učinio sigurno za to, jer je Gide još tada bio na ispravnoj liniji. Bila je potrebna tek njegova evolucija u protivnike boljševizma, da bi gospoda mogla shvatiti njegovu gotovo beznačajnost u kvalitativnom smislu.

Ako se zna, da Gide-ov »Povratak iz Rusije« nije u nikom slučaju djelo u kojem se uobličava njegova književna fizionomija u zajednici sa intelektualnim niveau-om, onda se mirne duše može reći, da marksisti nastoje umanjiti Gide-ovu književnu ličnost baš radi toga što se je nepovoljno izrazio o prilikama u Rusiji. A kad je tako, onda

je to znak uskogrudnosti, neobjektivnosti, kulturnog licemjerja i stranačke zagrižljivosti. U tom slučaju njih vodi samo mržnja prema čovjeku, kod kojega je odgovornost pred savjesti i ljubav prema istini jako naglašena. Oni zapadaju u jednu zabludu, a ta je: bježanje od priznanja, da su najmjerodavniji prikazivači komunističke stvarnosti baš oni ljudi koji su otišli u Rusiju kao komunistički ideolozi, ljudi koji su otišli tamo ne kao protivnici, da vide nešto što ne valja, pa da se tim odmah u propagandi posluže. Ljudi koji su mislili, da će tamo naći ostvareno sve ono što im je bilo pripovijedano i što su oni sami pripovijedali u propagandi, ljudi koji su se kao takvi razočarali. Sa sigurnošću devedeset i devet posto možemo više vjerovati njima, nego svim onim stranačkim zagrižljivcima, koji su sve svoje znanje stekli u knjigama, koje su opet napisali zavedeni ljudi.

Bilo kako bilo, Gide je boljševizam osudio; komunistima je ta osuda neugodna, pa joj zato nastoje umanjiti vrijednost i vjerojatnost.

Za Gide-om se sve više diže prašina i on postaje sve popularniji. Znak je to Gide-ovog nastojanja za objektivnim znanjem.

Jakov Ivaštinović

Vinko Kos: Vodopad

(ZAGREB 1939., VLASTITA NAKLADA)

Ima »Lirika hrvatskih sveučilištaraca« više svojih osobina. Među njima svakako je najznačajnija ta, što nam je na poseban i originalan način predstavila najmlađu, nastupajuću generaciju hrvatskih književnika, napose pjesnika. Na mnogima će od njih ostati budućnost naše književnosti i književnih nastojanja. Ljudi okupljeni oko »Lirike hrvatskih sveučilištaraca«, koje osim zajedničkih književnih napora vežu uglavnom i isti pogledi na svijet, napose isti ideali i pogledi na nacionalne i općeživotne potrebe hrvatskog naroda, predstavljaju generaciju, koja će uskoro biti nosilac mnogih naših kulturnih i književnih snaga i nastojanja. To oni već i do sada u mnogočemu potvrđuju, a obećanja su znatna i nezaklonjiva. Hrvatska pak javnost pokazala je već i do sada priznanje i razumijevanje, a njena očekivanja velika su i puna srdačnosti i povjerenja. Vrijeme će mnogo toga donijeti i razotkriti. U »Lirici hrvatskih sveučilištaraca« nastupilo je nekoliko ljudi, koji posjeduju nesumnjiv talenat i obećaju mnogo. Ne samo to, nego su se mnogi od njih već i podobro afirmirali, pa ma kako još bili daleko od svoga vlastitoga i konačnog izraza, oni nas već sada zaokupljaju i svrću posebnu pažnju. Među njima je i jedan od najprvih g. Vinko Kos. To posvjedočuje i njegova samostalna, nedavno objelodanjena zbirka »Vodopad«.

»Poezija vrcu kao vodopad, a pjesnik je prolaznik koji hvata vječnost«. Riječi su to Ivice Mežnarića u pogovoru Kosovoj zbirci, riječi

koje naročito karakteriziraju Kosovu poeziju i obuhvaćaju je u cjelosti. Kosova poezija vrca kao vodopad. Ona je puna šumova i žubora, neobične bistrine i pjenušavosti, koja zanaša skladnošću i ritmikom. Ima u njoj dohvata visinskih, prodora u dubinu, misli i osjećaja koji vječnost hvataju. Vrijenja su tu koja žive životom punim i raznolikim, dinamičnim. Svaka stanka produžuje misao i svaki zanos dira u srce. A na prvi pogled uočena patetika, nestašica neposrednosti i iskrenosti, duljim čitanjem izbljedi i nestane, dok naročita, osebujna dikcija i harmoničnost osvaja i zamišlja, svrće svu pažnju i osjećanje. Treba ući u srž Kosove poezije i živjeti njenim životom mistike i razmišljanja, jednom riječju, treba mnogo toga razotkriti i prozreti, da nam se odjednom ukažu jasne slike i iskrsnu zdrave meditacije. Treba razumjeti simboliku i zanijeti se sočnim i spontanim optimizmom, koji vrije i napaja snagom za poduzimanjem velikih i dobrotvornih djela. Sve to odiše naročitom napornošću i svježinom, životom koji živi i hvata se vječnosti, traži uspone i uzvišenja, nadahnuća, uzdiže i produhovljuje, oplemenjuje i najniže stvari.

Kosova poezija je zahvat misaon i poetičan, mnogo originalan i dostojan samog pjesnika, pa i ljubavi njegovih velikih ljubimaca Brezine, Tagorea, Verlaina i Rilkea, zahvat pun proživljavanog misticizma i ujevićanskih uspona. Kosov »Vodopad« zbirka je poezije jednoga od najmlađih, koji će bez sumnje mnoge zaokupiti i iskrena osjećanja i nade probuditi. Vodopad je to koji bez prestanka pjeva pjesmu vjere i nadanja, stvarajući i otvarajući krugove misli i pogleda, krijeseći krijescima dragocjenim, dovikujući:

Ne obrisi i površine u sunčanim zalascima
i hod obalom bez misli na prekomorski svijet,
nego vječita žudnja za novim iznalscima
i nad širokim valovima ostvareni let!

Iv. Krolo

Neoborivi dokumenti „Narodnog Lista”

Mi smo već u prvom odgovoru — djetinjim mozgovima starih lubanja — obećali, da se više nećemo obazirati na njihovo kreketanje, koje se momentalno umiri, kad se baci kamen, ali se nismo mogli suzdržati, kad to nastavljeno kreketanje narušava mir logike i ozbiljnosti. Morali smo opet uzeti pero da odgovorimo na »tugaljive dokumente« »Narodnoga lista« u kojima su te stare lubanje utvrdile da »a priori« ako je neko mlad ima i manjkavo znanje, a na kojima (dokumentima) smo mi pronašli da i ako je nekome mozak star, da to ne znači da nije i manjkav. Nije čudo, kad je to kod djece, jer to je »a priori«, ali kad je to kod Vas staraca — i ako a posteriori — to je malo žalosno. I kad se ovakva stara gospoda zabrinu za tuđi odgoj, jer ih je

pecnula istina koju nisu htjeli ni citirati — i savjetuju da se »djeca« imaju uzgajati, zašto nije trebalo trošiti retke. Jer dobro zapamtite, da se hrvatski đaci uzgajaju i da su u tom uzgoju naučili: — da se bore protiv laži, da se brane od lažnih uzgojitelja, od bolesnih mozgova, koji boluju od fantastičnih i pogubnih ideja, da se ne dadu zavesti od zelenih fraza — kakve naučavaju neki »uzgojitelji« — u koje Vi spadate. Zato se ne plašite za naš odgoj, jer ćemo ga imati uvijek bar toliko, da nam Vi nećete trebati kao uzgojitelji.

Onda — skrajnje je naivno — što predbacuju tj. što bi htjela gospoda i to na silu da kod nas niko ne čita i niko ne pozna Matoša nego samo gospoda oko »N. L.« koja su uspjela pročitati »Umorne priče« i pronašavši nekoliko beogradskih riječi utvrdili su da Matoš »piše zbilja dobrim jezikom što ga je naučio u Beogradu« — a kao veliki i neoboriv dokumenat navađaju ove riječi: »đipi« (n. b. da ovu riječ možete čuti i u krajevima oko Zadra) — »patos« — »paranparčad« — »suče konjak« (kako ovo može biti monopol beogradske čaršije?) — »paterci« — »denjak« — »žđipio« — »pare« — »vežga« — »sudije« — »patorice«. Zar da ne obuzme, iza ovoga, čovjeka smijeh ili sažaljenje na »nemanjkavost« znanja dokumentiranih lubanja? Pronaći nekoliko riječi i na temelju toga zaključiti da se neko naučio pisati od nekoga — to je više nego smiješno, tim više što su te riječi, za svakoga čovjeka koji ima i malo kriterija i ukusa, pokvarile čisti hrvatski (Matošev) jezik, a koje je Matoš upotrebio da življe prikaže život ili pojedinca kojeg opisuje, kao što je upotrebljavao i francuske riječi kad je opisivao njihovu sredinu, a kao što upotrebljava i svaki pisac kad opisuje jedan kraj — da ga življe i realnije predoči upotrebljava bar pojedine riječi iz narječja tog kraja ili čitave razgovore.

A onda što je još najsmiješnije, da po »dokumentaciji« gospode izgleda, da Matoš nije znao skoro niti govoriti hrvatski, a kamoli pisati prije nego je došao u Beograd, jer »Studirajući srpske pisce i knjige učio je (dakako kao pučkoškolac op. ur.) i naučio od njih svoj hrvatski jezik«. Zar da čovjek, koji pozna što je Matoš ma samo i iz daleka, ne posumnja, ne samo u manjkavost znanja, nego i u normalnost mozga dotičnog gospodina koji ovako ozbiljno i neoborivo dokumentira — tim više što ovaj gospodin ne zna za onu Matoševu »Stil se rađa« (i ako je taj gospodin jedini u Hrvatskoj pročitao i jedini pozna Matoša kako sam tvrdi u broju 12 »N. L.« — »Matoša niko ni ne zna ni ne čita«) — a znati pisati znači imati stila, a stil se ne »učić« već »rađa«, dakle i ovdje a priori pada svaka dokumentacija da je Matoš »učio i naučio« pisati u Beogradu.

Što se tiče toga, da je Matoš bio u Beogradu lijepo primljen i hranjen i t. d. to mi nismo nigdje opovrgli (možda Vam je i to služilo kao još jedan dokumenat da je tamo naučio hrvatski jezik) — samo smo bili naglasili, da je imao i neprijatelje koji su mu davali ćuške radi njegova suda o njima (slučaj u kavani) i čak mu se prijetio njegov zajedljiv neprijatelj »najkulturiji srpski čovjek J. Skerlić« koji kao da

se pobojao od njega za svoju kulturu, a što Vam se možda podkralo, ako ste čitali »Naše ljude i krajeve« i to Vama jedinomu koji čita i poznaje Matoša. To su Vaši neborivi dokumenti prema iašim »tugaljivima«. Pa što će Vam da ste i jedini pročitali i proštudirali Matoša — kad je u lubanji opet ostao vakuum sa nekoliko riječi iz »Umornih priča« i osjetivši valjda i sami tugaljive svoje dokumente, utekliste se čak vlastima sa molbom: »Upozoravamo bansku vlast u Splitu i Zagrebu na ove tugaljive dokumente« (naime »Narodnog Lista«).

A sada možemo završiti kao i prošli put: Krekećite, krekećite Vi »vječni žabari« dok se i te močvare ne osuše i pretvore u polja!

Ur.

Iz Uredništva

S ovim brojem završavamo izdavanje lista za ovu školsku godinu. Nadamo se međutim, da ćemo, budu li povoljne prilike, dogodine poraditi još uspješnije i bolje. Zato i naše napore oko izlaska lista moraju shvatiti i razumjeti svi oni koji imaju i malo ljubavi prema hrvatskoj omladini, napose prema njenim idealima i pothvatima, koji otvaraju putove u ljepše i bolje.

Ponovno zahvaljujemo svima onima, koji su nas bilo moralno, bilo materijalno potpomogli i savjetovali, vjerujući da će se njihov krug proširiti i u novoj godini omogućiti nam uspješniji rad.

Nadamo se isto tako, da će svaki čitaoc opravdati sve nedostatke i propuste, imajući u vidu opće prilike i okolnosti pod kojima smo radili.

Molimo sve hrvatske omladince, da nam za novu godinu šalju što više i raznolikije suradnje, eda bi list bio i u tom pogledu što osebniji i izražajniji!

Ponovno molimo sve pretplatnike da nam čim prije pošalju pretplatu, jer samo tako možemo podmiriti naše izdatke i osigurati daljnji izlazak lista.

Sve pošiljke kao i suradnju slati na adresu: Tiskara »Kačić« (za »Matoša«) — Šibenik, Ul. Fra A. Kačića br. 97.

Predstavnik izdavača i odgovorni urednik: Jerko Skračić, Šibenik, Vodička 248. Urednik: Stanko Kaleb. — Tiskara »Kačić« Šibenik (O. B. Buljević)

Trgovina sitničarije, obuće i ruketvorina

Luka Šarić – Šibenik

HOTEL „KRKA“ ŠIBENIK

Tríkotaža P. Dizdar

muška i ženska modna trgovina

ŠIBENIK

A. ANTIĆ Prva tekstilna tvornica
ŠIBENIK

Jedina hrvatska tekstilna tvornica s domaćim kapitalom i radom koja ima u vidu interese hrvatske privrede. — Proširenje rada i povećanje kapaciteta radi solidne izrade i velike potražnje.

Knjižara Grgo Radić

ŠIBENIK

Kralja Tomislava 3

Mliječni i delikatesni buffet

„ALPA“ Šibenik

raspoložuje sa velikim izborom delikatesa i mliječnih proizvoda, te sardina, piva i hladnog jestiva.

Novac vam je najbolje ukamaćen i odmah raspoloživ kod

Zadruga Hrvatskog Radiše

Zagreb, Berislavićeva ul. 20.

Vršimo sve vrste osiguranja!

Podružnice u Dubrovniku i Splitu

Odlikovana tvornica libera

R. VLAHOV

ŠIBENIK

Trgovina foto materijala i foto atelier

BULAT — Šibenik

Specijalista ze Leicu

Knjižara i papirnica
F. BABIĆ
Philips radio
ŠIBENIK

MARIJAN MILANKOVIĆ
Veliko skladište odjeiea gotovih i
po mjeri
ŠIBENIK

ANTE KRONJA
trgovina građevnog materijala i
polj. proizvoda
ŠIBENIK

Manufakturna trgovina
RADOSLAV ŽMIKIĆ
ŠIBENIK
Zagrebačka ul. i Dobrić

JULIO TAKAČ
kemička čistiona
ŠIBENIK

STIPE ZORIĆ, vrtlar
Izradba vijenaca i boqueta
ŠIBENIK

Delikatesni buffet
»ĐENKO« DELFIN
ŠIBENIK

Prodavaona
»ŠIK« Šibenik
muško i žensko rublje

TISKARA „KAČIĆ“

ŠIBENIK